

ВІЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ЗОНА— ОПТИМАЛЬНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Формування соціально орієнтованої ринкової економіки України пов'язано з кардинальними змінами в політичному і економічному житті держави. Результатом розвитку єдиного народногосподарського комплексу СРСР стала тісна інтеграція України з іншими республіками: близько 70% усіх господарських зв'язків замикалися на Росії, майже 80% промислового виробництва не мали закінченого технологічного циклу на власній території. Подібна регіональна політика породила комплекс проблем регіональної економіки. Серед них слід відзначити істотну диференціацію рівнів суспільно-економічного розвитку регіонів. Майже 50% виробленого в масштабі держави національного доходу і близько 60% основних виробничих фондів припадає на 6 областей: Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Київську, Луганську і Харківську. Коливання виробництва національного доходу на душу населення в розрізі областей сягає 45%, що ускладнює вирішення проблем соціального розвитку в територіальному плані, оскільки міжрегіональні рівні цього показника, на основі міжнародного досвіду, не повинні перевищувати 20 пунктів.

Недосконалість виробничої структури багатьох регіональних економічних комплексів і однобічна їхня спеціалізація виявляються у тому, що в структурі багатьох областей переважають галузі важкої промисловості або сільського господарства при недостатньому розвитку виробництва: споживчих товарів. Традиційно промислові регіони перенасичені галузями важкої індустрії, військово-промислового комплексу, їхня економіка має некомерційний характер.

Важливою проблемою регіональної політики є розвиток територіальної інфраструктури. Рівень забезпеченості соціально-культурними об'єктами в областях становить 40—52% від нормативного, а в Чернігівській області і того нижче. Низький рівень забезпеченості соціально-культурними об'єктами сіл: 30% їх не мають закладів охорони здоров'я, близько 50% — дитячих дошкільних закладів, будинків побуту. Не відповідає сучасним проблемам рівень розвитку систем зв'язку, інформатики, транспортних комунікацій.

Регіональна політика, в існуючій ситуації, визначає успіх ринкових реформ і всієї економічної політики. На нашу думку, правильно зазначає В. Паламарчук, що регіоналізацію державного розвитку можна характеризувати з двох сторін:

—використання можливостей регіоналізації стає все більш настійною потребою розвитку економіки і подальшої демократизації суспільства. В листопаді 1988 р. Європейським парламентом була прийнята «Хартія регіоналізму», в якій регіоналізація визначена як один із головних напрямків розвитку державного устрою;

—зміни геополітичної карти світу (кінець так званої двополюсної моделі світу), різка активізація суспільно-політичних процесів у багатьох країнах обумовлюють більш серйозну загрозу територіальній дезінтеграції деяких країн, безпосередню загрозу порушення їх територіальної цілісності (9). Але енергійне втілення в життя ефективної регіональної політики істотно обмежить дезінтеграційні заходи і політич-

них, і адміністративних структур, стане на перешкоді господарській відокремленості регіонів і конфронтації регіональних структур і влади та управління із загальнодержавними.

Для формування ефективної регіональної політики необхідні нестандартні рішення, які в найближчий час можуть дати суттєвий позитивний результат. До таких нетрадиційних рішень в першу чергу слід віднести створення вільних економічних зон (ВЕЗ) різної функціональної спрямованості.

Незважаючи на те, що в останні роки цій темі приділяється велика увага, ВЕЗ не набули розповсюдження в Україні. На шостому році державної незалежності не повністю зрозуміло, чи потрібно і в якій кількості створення ВЕЗ, їх розміри, географічне розміщення, яким чином вони впливатимуть на економіку держави. Для відповіді на ці питання потрібно визначитись із суттю ВЕЗ, ознайомитись із світовою та вітчизняною практикою створення і функціонування таких «екстериторіальних» формувань.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення, суті вільної економічної зони. Це пов'язано з еволюцією їх організаційно-правових форм, багатоманітністю їх типів. Перше згадування ВЕЗ відноситься до XVI ст., коли вони існували як порти з прилеглою до них територією, де ввіз і вивіз іноземних товарів здійснювався без сплати мита і ніяких обмежень (Генуя, 1505 р., Венеція, 1661р.). Значно пізніше — в 1817 р. — такий порт з'явився в Одесі.

Наступний етап пов'язаний з розвитком державного впливу на економіку, монополізацією ринку, відмиранням переважної більшості «вільних портів» (окремі існують в нинішніх умовах: Женевський і Лозанський порти—Швейцарія, Манаус—Бразилія) і створенням вільних економічних зон, де основним видом діяльності була, переробка товарів. З середини XX ст. характерною рисою ВЕЗ стає обробка і трансформація товарів на пільгових умовах їх експорту із зон.

I, нарешті, третій етап (з 80-х років). ВЕЗ почали використовуватися для створення нових робочих місць, для подолання застою в окремих галузях народного господарства, стимулювання притоку іноземного капіталу, розвитку окремих регіонів, які знаходяться у кризовому стані. Завершивши короткий історичний огляд, перейдемо до визначення суті ВЕЗ.

У відповідності з документами Кіотської конвенції (1973 р.) «вільна зона» означає частину території держави, на якій товари, розглядаються як об'єкти, що знаходяться за межами національної митної території і тому не підлягають загальному митному контролю (принцип «митної екстериторіальності»).⁷ Обширне трактування вільної економічної зони дає О. В. Дерюгіна: частина суверенної території приймаючої держави особливої цільової спрямованості, зумовленої економічними, соціальними, демографічними критеріями потребами її розвитку, яка знаходиться під національною юрисдикцією, з повним набором пільг у сфері економіки, які надаються органами влади і управління різних рівнів приймаючої держави зарубіжним і Національним інвесторам у відповідності з заснованим типом ВЕЗ, особливою системою регулювання ввозу та вивозу товарів та послуг, "здійснюваної на основі розгляду даної території, як території, що знаходиться за межами митної по відношенню до права імпорту і з точки зору фінансового режиму і різнорівневої системи управління.⁴ Ми поділяємо точку зору економістів, які вважають, що вільна економічна зона являє собою частину національної території країни, на якій устанавлюється спеціальний правовий режим економічної діяльності і порядок застосування законодавства дер-

жави, орієнтований на підсилення зовнішньоекономічних зв'язків, в першу чергу за рахунок залучення іноземного капіталу.¹⁰

Аналіз світового розвитку свідчить: ВЕЗ є одним із найбільш значних організаційних нововведень, що поширились на світовій економічній арені за останні 20 років. Їх розвиток характерний не для якогось одного континенту, а для абсолютної більшості країн світу. Якщо в 1990 р. у світі нараховувалось 300 ВЕЗ,³ то в середині 90-х років за різними даними їх кількість коливається від 700 (13) до 1060 (15).

Тільки на території США функціонує близько 300 ВЕЗ різної орієнтації. Найбільша в країні науково-технічна зона «Силікон-Велс» генерує 20% світового виробництва засобів обчислювальної техніки і комп'ютерів. У Найближчий час в США планується створити до 1000 ВЕЗ. Обсяг інвестицій повинен при цьому скласти більше 3 млрд. дол., а число додаткових робочих місць — 100 тис.

У Нідерландах і ФРН в 1985 р. було відповідно 45 і 50 технопарків, причому планувалось створити ще по 100 у кожній країні. В Японії у 14 районах створюється 18 технополісів на базі провідних наукових підрозділів. Найбільший технополіс «Цикуба» забезпечує роботою 145 тис. чол. В Англії є до 25 зон і технопарків, за рахунок чого створено в загальній чисельності 18,4 тис. робочих місць.¹³

Значного розвитку набули вільні зони в індустріальних країнах Тихоокеанського регіону (Тайвані, Гонконзі, Південній Кореї, Сингапурі) та країнах, колишніх членів соціалістичної співдружності: Угорщині, Болгарії, Росії, Польщі, Югославії, В'єтнамі.

Найбільші успіхи у справі формування вільних зон досягнуті Китаєм. У 1978 р. в Китаї було створено 14 вільних міст. У кожний гектар зони в період її становлення вкладалось приблизно 15—17 млн. дол. (13). В 1996 році КНР мала п'ять крупних спеціальних зон, 14 — відкритих приморських міст і більше 12 — економічного і науково-технічного розвитку.¹⁶ Відкритість економіки привернула увагу іноземних інвесторів, які з 1991 р. до середини 1995 р. вклали у розвиток держави до 120 млрд. доларів. Про ступінь інтеграції КНР у світові господарські структури свідчить той факт, що відношення зовнішньоторгового обігу до валового внутрішнього продукту у 1995 р. становило 47% — 11-е місце у Світі.¹ Цінність досвіду Китаю полягає у тому, що реформуванням вирішувались завдання аналогічні тим, що стоять сьогодні перед Україною.

Розвиток ВЕЗ практично у всіх країнах світу впливає на загальноекономічні процеси збільшення обсягів виробництва, ріст чисельності зайнятих, підвищення рівня життя населення. Переважна більшість вільних зон розміщена у країнах, що розвиваються, а доля продукції, виробленої на території всіх ВЕЗ, перевищує 5% загального обсягу світової торгівлі.

За оцінками експертів через ВЕЗ у 2000 році повинно проходити до 30% світового товарообігу. У ВЕЗ діють різні пільги, що дають змогу суб'єктам економічної діяльності одержувати високі прибутки. Норма прибутку в середньому становить 30—35% на рік, а в азіатських ВЕЗ — 40%. Терміни окупності вкладених засобів у зонах значно скорочуються і сягають 2—3,5 року⁸. Такий узагальнюючий огляд світового розвитку вільних економічних зон дозволяє перейти до розгляду ситуації, що склалась у нашій державі.

Україна має сприятливі правові, економічні, соціальні і науково-технічні передумови для розвитку ВЕЗ. Геополітичне положення держави на головних шляхах між Європою і Азією, на окраїнах середземноморського світу сприяє розвитку ВЕЗ в державі. Дослідження сутності вільних зон показало, що формування і функціонування їх пов'я-

зано з особливостями вихідних факторів, що впливають на цей процес: розвитком зовнішньоекономічних зв'язків України, наявністю сприятливих природно-кліматичних умов, трудових і природних ресурсів. Суттєве значення має забезпеченість України об'єктами виробничої та соціальної інфраструктури, розгалуженою системою комунікацій, в тому числі транспортною мережею та засобами зв'язку. Має значення також відсутність жорстких екологічних обмежень і заборон відносно створення ВЕЗ, зумовлених можливими антропогенними навантаженнями на навколишнє природне середовище. Це свідчить про перспективність створення зон різного функціонально призначення.

Пропозиції щодо створення окремих ВЕЗ надходили в Кабінет Міністрів, Верховну Раду і Президенту від різних ініціаторів — обласних і районних рад народних депутатів Закарпатської, Одеської, Чернівецької, Чернігівської, Донецької, Дніпропетровської, Харківської областей та Автономної Республіки Крим. Для вирішення цих питань в Україні напрацьована відповідна нормативна база, зокрема Верховною Радою прийнятий Закон «Про загальні основи створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»², Кабінетом Міністрів схвалена концепція створення спеціальних (вільних) економічних зон¹¹, в 1996 р. прийнято Закон України «Про режим іноземного інвестування», а також підготовлена нова редакція Закону «Про статус спеціальних (вільних) економічних зон».⁶ При Міністерстві зовнішньоекономічних зв'язків функціонує спеціальний підрозділ з розгляду питань формування ВЕЗ. Однак в Україні, по суті, створено тільки одну експериментальну економічну зону «Сиваш».⁵ Декілька пропозицій розглядалося на урядовому рівні: «Чернігів—Північ» (1993 р.), «Чоп—Інтер—Порт» (1994 р.), «Лідія—Харків» (1994 р.), «Південна Пальміра» (1995 р.), ВЕЗ «Азов'я» м. Маріуполь, ВЕЗ «Порто-Франко» та «Юженська» в Одеській області (1995 р.) і були відправлені адміністраціям на доопрацювання з урахуванням зауважень Міжвідомчої комісії. Пропозиції з обґрунтуванням ВЕЗ «Європа—Центр» у Закарпатській області пройшли обговорення у Кабінеті Міністрів України (1993 р.), але були відхилені Верховною Радою України як такі, що потребують доопрацювання.

Але на сьогодні, незважаючи на поповнення реєстру державних документів про вільні економічні зони в Україні, економічна і правова готовність до створення ВЕЗ погіршилась. Це стосується податкового, інвестиційного клімату і міжнародного визнання наших дій. Ставлення західних інвесторів до наших ВЕЗ досить скептичне, бо цей напрямок не став компонентом державної політики. На сьогодні не досить указів Президента, потрібна результативна робота в міжнародних центрах економічного і технічного розвитку, довіра центру транснаціональних корпорацій ООН, уніфікація пільгових умов і економічних критеріїв з світовим товариством ВЕЗ, де на першому плані стоять державні гарантії безповоротності процесів, а як для нас, то не тільки державні, а й міжнародні. Поки ж таких дій дуже мало, тому не важко спрогнозувати, що через певний проміжок часу питання ВЕЗ зникне, а натомість постане вимога створення ВЕЗ на всій території України, як вихід із кризи.

Але й сьогодні для нас не все втрачено. Не вдаючись у деталі техніко-економічного обґрунтування доцільності створення ВЕЗ «Чернігів—Північ», що не є предметом даної статті, на рівні принципів пологень з певною конкретикою ми стверджуємо доцільність і необхідність створення такої вільної зони на засадах функціонування Євро-регіонів, можливо, і з елементами компенсаційної торгівлі, на функціонування якої, безумовно, погодились би з прикордонні держави, що натерпілись від дії подвійного оподаткування. Причому, в нашому ро-

зумінні така екстериторіальна одиниця повинна бути створена у відповідності з декларацією про створення Єврорегіонів у найближчий час. Один із авторів даної роботи був фундатором і стояв біля витоків цієї ідеї, будучи керівником робочої групи обласної адміністрації і автором концепції вільного економічного району «Чернігів—Північ».¹⁴

Україна має спільні кордони з трьома державами СНД: Росією, Білоруссю і Молдовою. Тільки одна область України — Чернігівська, має кордони відразу з двома з них — Росією і Білоруссю. Не применшуючи важливості внутріукраїнської інтеграції регіонів, які межують з Молдовою, цілком зрозуміло, що формування економічного простору України, передусім, залежить від вирішення цих питань на кордонах з Росією, в меншій мірі — з Білоруссю. Ця обставина, поряд з наявністю транспортних артерій Південь—Північ, Захід—Схід, водних шляхів (Дніпро, Десна), близькістю до великих промислових центрів — Києва, Брянська, Орла, Мінська, Гомеля, робить географічне положення Чернігівської області унікальним і економічно вигідним в Україні. До особливостей регіону слід віднести розміщення його у 2 зонах: Поліссі і Лісостепу. 65 відсотків північних територій займають змішані ліси. Клімат помірно континентальний. Заливні луки, ліси, ріки й озера створюють на Чернігівщині «ефект кондиціонера», забезпечуючи стабільну помірну температуру й вологість, сприятливі для виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції.

У найбільш несприятливі, посушливі (1992 р.) і дощові роки врожаї картоплі і льону в області були найвищими в Україні. Природа створила для цих культур оптимальні умови, а заливні луки та пасовища сприяють розвитку м'ясо-молочного тваринництва. Ще недавно кожна п'ята тонна картоплі на Україні була чернігівською, кожна четверта тонна льону також нашою. Основними споживачами картоплі, м'яса, масла, сиру були Донбас, Москва, Санкт-Петербург, Північ, Чорноморські та Балтійські флоти. Абсолютна більшість сировини льону після первинної обробки також реалізувалась в Росії.

Основні промислові підприємства області на 60, а то й на 100 відсотків залежать від ввозу з Росії, зрив поставок лихоманить трудові колективи, викликаючи соціальну напруженість у регіоні. Таким чином, наша область із своїм сільськогосподарським напрямком зіткнулася з ринковими відносинами без підготовленої соціально-економічної, правової і політичної бази, коли не науковий підхід чи здоровий глузд впливають на господарське планування, а економічні перекося.

Так, відсутність держзамовлення і відмова уряду проавансувати виробництво картоплі і льону зразу ж вплинули на зміну структури посівних площ на користь зернових, які дотуються. Господарства беруться вирощувати пшеницю, хоч Полісся ніколи не славилось її високими врожайми. Скорочення посівних площ в 1997 р. у порівнянні з середньорічними показниками за 1986—1990 рр. під картоплею склало 60,2 тис. га. (37,4%), під льоном — 27,1 тис. га. (68,3%). Поступово вироджується тваринництво як галузь — через низькі закупівельні ціни і високу трудомісткість виробництва. Поголів'я ВРХ за 9 місяців поточного року в порівнянні з середньорічними показниками за 1986—1990 рр. склало 55,1%, свиней — 50,3%, овець — 24,4%, при надоях молока на корову 1420 кг і середньодобовому приросту ВРХ 240 гр.

Якщо абстрагуватися від конкретних причин, то очевидний той факт, що агропромисловий комплекс став сировинним придатком держави. Це підтверджується такими ознаками:

- низька вартість сировини;
- малий обсяг місцевої переробки;
- низька технологічна оснащеність виробництва;

- обмежена глибина технології переробки;
- диспропорція між ввезенням продукції в область із вивезенням з неї на користь ввезення (плюс 40%);
- низькокваліфікована праця виробників, а значить, і низька зарплата.

Непроста соціальна ситуація склалася в області. Кожен третій житель потребує соціального захисту. До речі, на кінець 1997 р. в області очікується 31640 чол. безробітних (4,8% працездатного населення), в той час, як в 1996 р. було 16117 чол. (2,4%).

Основні капітальні вкладення область одержує за рахунок коштів Мінчорнобиля на ліквідацію наслідків аварії (табл. 1).

Табл. 1. Капітальні вкладення в народногосподарський комплекс Чернігівської області, млн. грн.

Показники	1991 р.	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	9 міс. 1997 р.
Обсяг капітальних вкладень за рахунок всіх джерел фінансування (у порівняльних цінах 1996 р.)	1171	649	629	516	367	309	120,2
в тому числі:							
за рахунок державних централізованих капітальних вкладень	304	266	170	170	128	84	17,1
іноземні інвестиції, млн. дол. США	—	—	6,9	0,9	4,1	10,4	6,2

Але централізоване фінансування по лінії Мінчорнобиля скорочується. Це значить, що турбота про наслідки аварії все більше буде перекладатися на обласний бюджет.

Якщо не вдаватися в інші аспекти й деталі, можна зробити такі підсумки:

1. Економіка нашого регіону, тісно пов'язана із загальним економічним організмом України, знаходиться у глибокій кризі.

2. В умовах диспаритету цін при орієнтації аграрного комплексу на виробництво сировини з примітивною переробкою її неможливо сформулювати ефективний бюджет, що забезпечує відтворення, розвиток регіональних пріоритетів і економічне стимулювання виробників. У результаті дефіцит бюджету зяє величезною діркою і в 1997 р. доходить до 45%.

3. Централізоване підживлення коштами з боку уряду у вигляді дотацій, пільгових кредитів, авансів, централізованих капітальних вкладень у національні програми, разової допомоги зменшується з кожним роком пропорційно падінню обсягів виробництва і майже впало до нуля.

4. З появою ближнього зарубіжжя її ліквідацією системи взаєморозрахунків різко скоротилися ринки збуту нашої сировини, а на внутрішньому ринку ми одними з перших відчули смак конкуренції і запах гнилої нереалізованої продукції. Більше того, наша прикордонна область починає хворіти тими ж хворобами, що й сусіди. А скільки за безцінь вивезено наших продовольчих запасів для покриття потреб Росії і Білорусі?

5. Заходи по ліквідації наслідків чорнобильської катастрофи з одного боку забезпечили приплив централізованих коштів, а з іншого — їх обсяг явно недостатній для реабілітації скаліченої долі Полісся. Крім того, «чорнобильський синдром» відлякує ближнє і дальнє зарубіжжя, і ми ще відчуємо його провокаційну суть і в конкурентній боротьбі, і в залученні інвесторів.

6. Хочемо ми чи ні, а в регіоні збільшується соціально активна і в тій же мірі соціально небезпечна категорія людей, які називаються безробітними. Причиною цього є скорочення робочих місць через падіння виробництва, «безплатна» професійно-технічна підготовка і спеціальна дипломована освіта без врахування нових ринкових умов.

Такі вихідні передумови для того, щоб створити спеціальну (вільну) економічну зону, з елементами зон різних типів, яка б обернула наші недоліки в переваги і забезпечила ясну перспективу в житті. В основі створення зони закладено погодження загальнодержавних економічних програм, що буде залежати від ефективної взаємодії органів державного управління, місцевих структур і підприємств.

Програма створення ВЕЗ базується на дуже сильній, частково незалежній в економічному плані системі регіонального розвитку і управління. Практично необхідно усунути ті протиріччя, які розглянуті раніше і узагальнені як негативні наслідки.

1. Вилікувати багатогалузеву економіку України, незалежно від поставок Росії і власних бід, за короткий час неможливо. А становище основних базових галузей Чернігівщини (картопля, льон, тваринництво), залежних в основному від поставок нафтопродуктів, гербіцидів і ветпрепаратів, поліпшити можна. Наші хвороби в агропромисловому комплексі лікувати значно дешевше, ніж всеукраїнські хвороби. Та й не може бути одних «ліків» для шахтарів і аграрників. Сьогодні всі ці «медикаменти» купуємо за рахунок власних коштів, за свій цукор, спирт, масло, м'ясо, зерно. У цій ситуації економічно роз'єднатися з державою, створивши свій пільговий економічний паритет відносно базових галузей агрокомплексу, навіть із забезпеченням узгодженого рівня держзамовлення, цілком реально.

Продовження вивозу наших сировинних ресурсів безперспективне з точки зору збуту і злочинне відносно виробників регіону. По суті, колгоспник виконує низькокваліфіковану, невдячну роботу і має за це мізерну платню, і ту отримує не регулярно. Отже, напрошуються три, основні висновки:

— зав'язати в одному економічному ланцюгу виробника і переробника;

— здійснити повну переробку всієї сировини, що продукується в регіоні;

— розвинути потужність переробки до оптимального рівня.

На всі ці проекти потрібні немалі кошти, і в умовах економічної самостійності регіону необхідно одержати право формування відрахувань до державних фондів залежно від економічного стану господарства, право ведення регіональної податкової політики, право на пільгові умови залучення інвестицій, на гарантії інвесторам і багато іншого.

2. Залучення економічно обгрунтованих і вигідних інвестицій можливе за умови їх вільного ввозу і вивозу, міжнародних гарантій і захисту. Мова йде про інвестиції із ближнього і дальнього зарубіжжя.

Природно, якщо рівень фінансово-бюджетної системи, банківської справи не буде узгоджений із діючими світовими системами, успіху вільному економічному району не бачити. Тому головним завданням є

створення умов для залучення в регіон серйозних світових фінансових груп, надання їм пільг.

У нинішніх умовах нестабільності в області уже працюють інвестори з Бельгії, Німеччини, Великобританії, Італії, Швеції, Чеської республіки та інші. Щоб не було розчарування у деяких «революціонерів від зони», треба сказати, що для широкого залучення інвесторів необхідне створення житлових умов, технічних засобів зв'язку і банківських операцій, індустрії харчування і послуг на відповідному технічному і культурному рівнях. Досвід діючих ВЕЗ свідчить: поки не сформовано 70 відсотків інфраструктури, широко залучити інвесторів дуже складно.

3. Зручне географічне розташування регіону дає можливість поєднати інтереси Києва, Брянська, Орла, Курська, Мінська, Гомеля у сировині, комплектуючих матеріалах, обладнанні, технологіях, взаємних розрахунках у товарному і валютному трансферті.

У складі СРСР ці центри завжди були тісно взаємопов'язані, і нинішнє життя в прикордонних переходах і районах продовжується. Відкривши економічні кордони, забезпечивши пільговий тарифний і митний механізм взаємовідносин, автоматично відбудеться розгерметизація фізичних кордонів для названих операцій. З'являється реальний шанс нашому регіону виступити у ролі буферного насоса для перекачування сировини з Білорусі і Росії через вільний економічний район в Україну і навпаки при відповідному регулюванні цих процесів. Слід зауважити, що в області знаходяться великі аеропорти в м. Чернігові і м. Прилуках, які можуть стати вагомим елементом у міжнародних перевезеннях.

4. Виділення коштів для ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС було, є і буде прерогативою держави. Ця національна програма не може бути залишена без фінансування, і у найтяжчі часи Україна поділиться з регіоном, наскільки зможе.

Однак, як це не парадоксально, масштаби катастрофи за одинадцять років не зменшилися, а навпаки розширилися. Нові факти і дослідження залучають до потерпілих нові райони і групи населення, вимагають створення індустрії, яка б працювала тільки на забруднені райони й населення. Концепція потерпілої зони змінюється майже щодня. Навіть закрита атомна станція потребує на своє обслуговування величезну кількість коштів, електроенергії, матеріалів.

Наскільки безпечно ставимося ми сьогодні до перевірок рівня забруднення продуктів харчування радіонуклідами, нітратами і нітритами на ринках, на переробних виробництвах і в побуті, настільки доведеться розвивати ці контрольні функції завтра. Не секрет, що ми легковажно вживаємо продукти, доставлені із зони жорсткого контролю, відстрілюємо дичину, збираємо ягоди і ловимо рибу, використовуємо будівельні матеріали.

А у світі уже сформувався переконання, що у зоні 200 кілометрів від Чорнобиля нічого їсти не можна. Пропаганда подібної теорії уже зараз завдає шкоди, а в майбутньому вона буде ще більшою. Адже виходить, що з усієї області не можна японцю або німцю вибрати шматок м'яса чи яблуко. Ми давали на дослідження іноземним експертам землю і продукти не тільки із Чернігова, але й з Семенівки, Мени. Результати були позитивними. Представники фірми «АТІТ», які працюють на ВАТ «ЧеЗара», майже рік возили зразки ґрунту і води по всьому світу, поки не переконалися у їх чистоті. Але в конкурентній боротьбі лише багаторічна статистика може нам допомогти.

5. Безумовно, економічне реформування в світлі перерахованих перспектив приведе не тільки до технічного переозброєння регіонального виробництва, але й зумовить нове будівництво, особливо для формуван-

ня соціальної інфраструктури, індустрії послуг, причому ці процеси відбуватимуться не тільки в центрі, а й на периферії. Виходячи із світового досвіду розвитку, а також оцінюючи комплекс майбутніх робіт, можна розраховувати, що наш регіон одержить додатково до десяти тисяч робочих місць. Причому 70 відсотків із них — для жінок. Суттєво зміниться професійна структура, особливо серед жінок, що уже сьогодні вимагає нових підходів до підготовки кадрів.

Особлива роль буде належати прикладній регіональній науці. На другому етапі розвитку не буде сенсу проводити фундаментальні дослідження, а головним чином орієнтуватися на існуючі в світі «ноу—хау» з інтерпритацією їх стосовно умов регіону. Тому всі базові галузі повинні мати свої регіональні наукові або науково-виробничі підрозділи. Потрібен сильний кадровий потенціал, який одночасно стане науковою основою для розвитку вільного району.

На чому базується створення економічного району? Сьогодні шукати якісь нетрадиційні точки опори зокрема вимушені програми регіонального самозабезпечення, які можуть швидко змінити економіку Полісся, немає сенсу. Спеціалізація сільського господарства, що склалася історично, з максимальним використанням природних можливостей, — ось вихідна база нашої діяльності. Це перш за все картопля, льон, молоко, м'ясо, а також використання історико-культурних цінностей.

Картопля. Одна Чернігівська область спроможна забезпечити нею всю Україну та експортувати у ближнє зарубіжжя певну частину цієї продукції. Ще зовсім недавно посівні площі під картоплею в області становили у громадському господарстві 117,1 тисячі гектарів. При середній урожайності і примітивній технології валове виробництво картоплі становило: в громадських господарствах — 1762 тисячі тонн, в особистих — 1414 тисяч тонн (в сумі 3176 тисяч тонн). За дотованою системою обсяг поставок в Україну і в Росію становив 600 тисяч тонн на споживання населенню. За науково обґрунтованими розрахунками, ми, в основному, завдяки скороченню витрат зможемо отримати валовий збір картоплі, що перевищить навіть споживчий рівень України і колишніх російських споживачів.

Льон. Область здавна виробляла його більше, ніж інші області України. Кліматичні умови Полісся і його землі роблять льон незамінною сировиною і в найнесприятливіші роки зумовлюють стабільні врожаї. Середньорічне виробництво льону коливається від 20 до 26 тисяч тонн при врожайності 6,1—8,6 центнера з гектара. Але потенціал посівних площ, технологій може дати і 60 тисяч тонн. Необхідні лише зацікавленість виробників і переробників, нафтопродукти, гербіциди, обладнання та збут.

У 1992 році ми одержали найменше льоноволокна (25,4 тис. тонн) і вперше поступилися лідерством Житомирській області. Це сталося з двох причин: втратили ринки збуту, внаслідок чого скоротилися посівні площі; через відсутність восени пального близько 7 тисяч тонн трести колгоспи не вивезли з полів. Але з кожним наступним роком обсяги виробництва льоноволокна послідовно знижуються: 1993 — 21,3 тис. тонн і відповідно по роках — 16,4, 15,2, 6,5, 4,5 тис. тонн. Фактично мова іде про відмирання льонарської галузі, в той час, як на світових ринках попит на льоноволокно стабільно підвищується.

На льонарстві явно прогнозується здорова регіональна економічна політика, суть якої це:

1. Створення досконалого, економічно взаємозалежного комплексу: агроформування — льонозавод.
2. Формування сучасної маркетингової служби і монополізація ринку.

3. Залучення інвесторів для розвитку тонкої переробки льоноволокна з випуском тканин світового рівня.

Молоко і м'ясо. До 1990 року в області йшло нарощування виробництва продуктів тваринництва, поголів'я, виробничої бази (табл. 2).

2. Поголів'я худоби та продуктивність основних видів продукції тваринництва в агроформуваннях Чернігівської області

Показники	Одн. виміру	1986—1990 рр.	1991 р.	1993 р.	1995 р.	1997 р. очікув.
Поголів'я: ВРХ	тис. гол.	1500	1394	1225	1038	827
свиней	—	807	678	578	524	406
Середньодобовий приріст ВРХ	гр	396	358	324	282	240
Надій молока/ 1 кор.	кг	2428	2436	2245	2110	1420

Основні причини такого катастрофічного становища у тваринництві: недостатнє забезпечення кормами, погіршення матеріально-технічного постачання, порушення на місцях технологічної її виконавської дисципліни, а головне — невирішення питань економічних відносин і еквівалентності цін на готову продукцію тваринництва і промисловості. Недопоставки сировини і високі ціни на готову продукцію призвели до погіршення роботи м'ясної і молочної промисловості. Можливості ведення молочної і м'ясної галузей значно ускладнилися у зв'язку з їх енергометало-, і трудомісткістю. Виникли значні труднощі через демографічний фактор. Особливо це стосується трудонедостатніх господарств, а також тих територій, які потерпіли від аварії на Чорнобильській АЕС.

Основні фактори стабілізації тваринництва такі:

1. Розвиток власної кормової бази, незалежно від розподільчачів із центральних відомств.

2. Структуризація посівних площ кормових культур для підвищення ефективності кормової одиниці.

3. Дальша стабілізація тваринницького стада, голштинизація молочного поголів'я з поступовим скороченням загальної чисельності за рахунок малопродуктивних порід і пропорціональне збільшення м'ясної худоби. Голштинизація за умови повноцінної годівлі дає прибавку до тисячі кілограмів молока від корови, а утримання м'ясної худоби вимагає в десять разів менше капітальних споруд її в три рази нижчих трудових і енергетичних затрат.

4. Механізація процесів, пов'язаних із виробництвом молока і м'яса.

5. Взаємна економічна зацікавленість тваринників і переробників у найбільш ефективному використанні своїх можливостей.

Суттєвим є той факт, що у самій м'ясній галузі необхідна певна структуризація, переоцінка відповідно до наших умов структури м'ясного поголів'я країн Західної Європи і США, де співвідношення між яловичиною, свининою і м'ясом птиці — 40 — 40 — 20 відсотків.

І все-таки, ми виробляємо найдешевше молоко і м'ясо в Україні, а великої вигоди від того не маємо. Через спад виробництва порівняно з 1990 роком в області є вільні потужності традиційної переробки тваринницької продукції, але глибина, якість і асортимент потребують суттєвого удосконалення.

Багатофункціональний характер створеної зони обумовлюється також і тим, що Чернігівська область має унікальні туристично-екскурсійні можливості, а м. Чернігів віднесено ЮНЕСКО до історичних і культурних центрів світу.

Багата історія Чернігова, сучасний розвиток відкривають широкі можливості для екскурсійно-туристичної діяльності, а природні умови області — наявність рік Десни, Сноу, Сейму та інших, ландшафтні багатства — сприяють організації відпочинку як місцевого населення, так і приїжджих із інших регіонів держави, ближнього і дальнього зарубіжжя.

Досвід інших країн показує, що вкладання коштів у туризм і відпочинок дає найшвидшу віддачу. За рахунок її розвитку з формуванням інфраструктури і сфери послуг сучасного підприємництва можна вирішити багато проблем регіону.

Для створення вільної економічної зони на принципах Єврорегіону на території Чернігівської області потрібна відповідна підготовча робота згідно з Декларацією Ради Європи про створення Єврорегіонів, що дасть можливість цивілізованого входження регіону до Асамблеї європейських регіонів і, що головне, — суттєвого підвищення соціально-економічного розвитку регіону і добробуту населення. На жаль, на сьогодні ми знаходимося серед останніх по створенню Єврорегіонів (уже функціонують «Буг», «Карпати», «Дунай», на стадії завершення «Прут»), хоча були другими в Україні при створенні ВЕЗ «Чернігів — Північ».

Джерела та література:

1. Барановський А. Наш партнер — Китай // Финансовая Украина. — 1996. — № 10. — Янв. — С. 24.
2. Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 50. — С. 676.
3. Вільні еко номічні зони. Міжнародні аспекти (Пер. з англ. Я. Войтка, О. Білкуна). К., 1993. — С. 447.
4. Дерюгина С. В. Правовые аспекты понятия «Свободная экономическая зона» // Государство и право. — 1997. — № 5. — С. 115—121.
5. Збірник Указів Президента України. — 1995. — Вип. 2. — С. 301.
6. Мандибура В., Шамота В. Вільні економічні зони: правові і практичні аспекти створення та функціонування // Посередник. — 1997. — 12 марта. — С. 11—16.
7. Международная конвенция по упрощению и гармонизации таможенных процедур (Киотская конвенция 1973 г.). Приложение 1. Относительно свободных зон. // Право и экономика. — 1995. — № 8.
8. Нижник Н. Р. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. — К., 1997. — С. 448.
9. Паламарчук В. Территориальное развитие Украины: проблемы и перспективы // Регион. — 1997. — № 1. — С. 14—19.
10. Пила В., Чмырь Е. К вопросу формирования СЭЗ в Украине // Экономика Украины. — 1996. — № 5. — С. 18—24.
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.94 р. № 167 «Про концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні» // Підприємництво і ринок України. — 1994. — Травень. — С. 75—83.
12. Пустовойтенко В. П. Інвестиційний процес в Україні активізувався // Вісник уряду України. 1997. — 10 жовтня. — № 6.
13. Семенов Г. В. Развитие свободных экономических и оффшорных зон. // Российский экономический журнал. — 1995. — № 11. — С. 34—43.
14. Суховірський Б. І. «Чернігів — Північ» — вільний економічний район України (передумови, концепція, база, розвиток) // «Десна». — 1993 р. — С. 20.
15. Чмырь Е. Проблемы и перспективы свободных экономических зон в Украине // Экономика Украины. — 1994. — № 7. — С. 51—57.
16. Шиян В. И., Москаленко А. М. Реформы у Китая: принципы, наследки, перспективы / Лекція. Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. — Харків, 1996. — С. 49.